

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs: bij vooruitbetaling f 4,— per jaar, buitenland f 4,60 per jaar.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

VLIEGEN ZONDER ANGST

Kent u het grapje van de man die voor het eerst ging vliegen? Een van zijn kennissen vroeg hem: „Ben je niet bang voor het vliegen?” En zijn antwoord was: „Nee, niet voor het vliegen, wel voor het vallen.”

Zo is het met ons allemaal. We zijn bang. Niet voor het vliegen, maar voor het vallen. D.w.z. niet voor het leven, maar voor de katastrof. En toch is er geen echt menselijk leven mogelijk zonder risico's; ook niet zonder het risico van de katastrof. De angst daarvoor kan ons verlammen. Maar we weten tegelijk allemaal, dat die verlamming de katastrof alleen maar naderbij brengt. Dan zijn we net als de drenkeling die juist verdrikt door zijn gebrek aan zelfvertrouwen.

Toch is er maar weinig in de wereld dat ons moed en vertrouwen geven kan. We voelen ons machteloos om iets beslissends toe of af te doen, naar het schijnt, aan het conflict der wereldmachten, en al even weinig schijnen we te kunnen doen aan de spanningen tussen rassen en volken, ja zelfs aan onze eigen nationale politiek en de gang van zaken in de ondernemingen, waarbij we betrokken zijn. En dat gevoel van machteloosheid vervult ons met angst. Angst voor de onzekerheid van het bestaan, angst voor de afbraak van wat ons de moeite waard lijkt, angst voor de fatale uitbarsting, voor de algehele ondergang. En die angst doet ons bij tijd en wijle roepen om daden. We willen iets doen, het geeft niet wat, als het maar beslissend is. Er is genoeg gepraat zeggen we, nu niet meer praten, maar doen.

Ik kan dat begrijpen; zonder daden wordt er niets tot stand gebracht. De edelste geesteshouding kan de wereld niet veranderen, als ze zich niet op een of andere manier uit in daden. Alleen moeten we wel bedenken, dat er een nog groter gevaar is dan praten waar geen doen op volgt: dat is doen waar geen praten aan is voorafgegaan; praten d.w.z. redelijk overleg. Ik beweer niet dat alles in de wereld door overleg is op te lossen, maar ik beweer wel dat men dikwijls aan overleg niet toekomt, doordat men elkaar als mens niet volledig ernstig neemt. En toch is dat de enige manier om de strijd van allen tegen

allen, d.w.z. onze gezamenlijke ondergang, te voorkomen. Daarvoor is vertrouwen nodig, en dat is het laatste dat we op kunnen brengen. Daaraan ontbreekt het, niet alleen bij Chroetsjef, maar in al onze verhoudingen. Misschien is er niets dat zozeer onze samenleving vergiftigt als juist het wantrouwen.

We hebben afgeleerd in iemands oprechtheid te geloven, en vragen ons allereerst af: Wat zou hij nu eigenlijk bedoelen? Dat iemand ooit bedoelen zou wat hij zegt en menen zou wat hij doet, komt pas als laatste mogelijkheid bij ons op. En dat is geloof ik een rechtstreeks gevolg van ons gebrek aan geloof, van ons gebrek aan innerlijke zekerheid. Dat maakt ons zo benauwd de dupe te worden, dat we maar vast beginnen met allen en alles te wantrouwen. Wie innerlijk sterk is, treedt de wereld met vertrouwen tegemoet; wie zich onzeker, onbehagelijk, zwak voelt, vreest vooral bedrogen te worden. Wat kunnen we daaraan doen?

Laat ik U het volgende vertellen: Men heeft eens met een groep arbeiders een proef genomen omtrent de arbeidsomstandigheden. Het was in de Verenigde Staten, maar dat doet er niet zoveel toe. Achtereenvolgens werd hun werktijd verkort, de werkruimte gewijzigd, meer licht, meer kleur, tenslotte kwam er muziek bij het werk. En bij iedere verandering nam de arbeidsproductiviteit toe. Dat was niets bijzonders, want dat was al meer gebleken. Maar toen men de arbeiders weer in hun oorspronkelijke omgeving had teruggeplaatst, met weer langere werktijden, minder licht en kleur, en zonder muziek, nam men bij wijze van controle nog eens dezelfde proef. Met het verbluffende resultaat dat hun arbeidsproductiviteit nog meer was toegenomen!

Hoe moeten we dat verklaren? Blijkbaar zo, dat het er allemaal niet zoveel toe deed: die kortere of langere werktijden, die fleurige of druilerige omgeving, die muziek en alles wat er verder bij kwam. Dat is geen pleidooi voor slechte arbeidsomstandigheden, maar het leert ons dat één ding beslissend is, namelijk dat die arbeiders eindelijk het gevoel hadden niet alleen maar een nummer te zijn. Voor het eerst werden ze — al was het maar voor een proefneming — beschouwd als

een uitzending voor radio nederland wereldomroep zondag 31 juli 1960

mens, waaraan aandacht besteed werd. Onze samenleving leidt er toe dat alle mensen min of meer als nummers worden beschouwd. Maar wie weet welke krachten er vrij gemaakt worden, als we ons er op gaan toeleggen met mensen als mensen om te gaan. Wie weet hoe daardoor het zelfgevoel gewekt kan worden, de levensaanvaarding versterkt, het verantwoordelijkheidsgevoel vergroot. En dat hangt niet in de eerste plaats af van allerlei politieke of economische maatregelen, hoe belangrijk ook, maar van de eenvoudige mogelijkheid, dat ieder mens er in meetelt als een wezen met eigen belangen en verlangens.

Maar ik hoor U al zeggen: En wat dan nog? En ik geef toe: daarmee is nog niets gedaan aan de armoede, het geweld, de willekeur. Maar er kunnen krachten gewekt worden die we broodnodig hebben. Dat is de taak die de humanistische beweging zich over heel de wereld gesteld heeft, om de menselijke noden aan te vatten met menselijke vermogens. Daarvoor beschikken we niet over eenvoudige oplossingen. Dat is nu juist de tragiek van onze situatie, dat er geen toverwoord is voor de nood van onze wereld. Als het er was zou onze situatie niet tragisch zijn, want dan zouden alle mensen van goede wille samenwerken voor de oplossing van onze moeilijkheden. Maar zo'n toverwoord is er niet, omdat er in feite niet één probleem is, maar

een onafzienbare reeks van problemen, die allemaal opgelost moeten worden.

Maar juist daarom is er ook voor iedereen iets te doen. Want ik meen dat we eerst moeten afrekenen met het Doen met een hoofdletter, afrekenen met het verlangen naar een wonderbaarlijk en alomvattend Doen (meestal van anderen), voor we begrip kunnen krijgen voor de grote betekenis van onze eigen beperkte daden van alledag. Begrijpt U me goed: ik pleit hier niet voor een zelfgenoegzaam ronddraaien in eigen kringetje, waarin geen ruimte is voor de verantwoordelijkheid die ons met allen en alles verbindt. Ik wil die verantwoordelijkheid integendeel zo concreet maken, dat we geen vrede meer hebben met algemene formules. Dan gaan we begrijpen, dat het onze menselijke plicht is al ons doen en laten te toetsen aan de vraag: Wat kunnen wij doen voor de verwerkelijking van een wereld die voor mensen bewoonbaar is. Want dat alleen is de moeite waard.

Het is met ons leven als met een moeilijke studie of een moeilijk vak. Op het eerste gezicht zeggen we: dat zal ik nooit kunnen. Tot we beseffen dat er maar een manier is om de zaak tot een goed einde te brengen: dat is bij het begin beginnen. Vliegen zonder angst voor het vallen. Want wie bang is voor het vallen, zal ook nooit vliegen.

Dr. J. P. VAN PRAAG.

MENSELIJKE VERBRUIKSVERANTWOORDELIJKHEID IN DE WELVAARTSSTAAT

Ieder van ons wordt vele malen per week gesteld voor het simpele feit dat men een gulden maar één keer kan uitgeven. Wij moeten de vraag beantwoorden of wij naar een goed toneelstuk zullen gaan, of liever sparen voor betere meubels, voor een vakantie, voor de opvoeding van onze kinderen, enz. Wij moeten er tussen kiezen, wat beter te eten, of ons huis gezellig te maken.

Deze verantwoordelijkheid voor het juist richten van ons verbruik aan stoffelijke en onstoffelijke goederen is in onze tijd voor velen belangrijk veranderd in vergelijking met b.v. 100 jaar geleden.

In het midden van de 19e eeuw leefde de meerderheid van onze westerse bevolking op een inkomenpeil, dat ternauwernood genoeg was voor het instandhouden van het „zijn”, en voor het „welzijn”, het ontplooiën van de eigen persoonlijkheid, praktisch geen speelruimte bood. De verbruiksverantwoordelijkheid beperkte zich tot een dagelijkse inspanning om aan het gezin een karige voeding en kleding te verschaffen, de huur van een onvoldoende woning op te brengen, en nog iets over te houden voor het opvangen van de meest dreigende onheilen, als ziekte, werkeloosheid, enz. Iedere verslappung in deze bestaanszorg, b.v. door drankmisbruik of het aanschaffen van iets meer dan het strikt nodige, deed afzak-

ken naar het pauperdom, naar het staan buiten de gemeenschap, met het spook van de honger dagelijks op zijn drempel.

Bij de betrekkelijk kleine minderheid der deftige welgestelden in de 19e eeuwse samenleving, was er de verantwoordelijkheid voor de besteding van middelen, die een belangrijke ruimte lieten buiten de bevrediging van de eerste levensbehoeften. Deze welgestelden vormden echter in de samenleving een machts- en verantwoordelijkheidsgroep, die de zorg droeg voor de instandhouding en voortdurende uitbouw van de productiemiddelen. Van de leden van die groep werd verwacht dat zij een belangrijk deel van hun inkomen spaarden en belegden. Het behoorde tot de levensstijl van deze groep om „voor zijn kinderen te zorgen”, d.w.z. een zodanig erfdeel voor ieder kind bijeen te brengen, dat het kind in de samenleving een positie zou kunnen innemen volgens de „stand” van zijn ouders.

Van het boven deze zorg beschikbare inkomen werd een belangrijk deel besteed aan „stand ophouden”, d.w.z. dat men in woning, kleding, het uitoefenen van gastvrijheid, in dienst hebben van huispersoneel, tegenover de buitenwereld het behoren tot de deftige groep duidelijk behoorde te maken. Voor het uitoefenen van dit deel van de verbruiksverantwoordelijkheid was er een sterk omlijnde traditie. Overigens

leefden juist de rijksten sober.

De eerste wereldoorlog heeft dit algemene patroon van verbruiksverantwoordelijkheid schoksgewijs verstoord. De mobilisatie der legers en de noodzaak om met een ontwrichte industrie in korte tijd een grote productie van oorlogsgoederen te krijgen, had plotseling arbeidskrachten schaars gemaakt. De ondernemingen voerden op een beperkte arbeidsmarkt een felle concurrentie voor het vinden van werkkrachten, hetgeen tot hogere lonen leidde. De oorlogspropaganda richtte zich erop om allerlei mensen, die tot dusverre geen deel aan het productieproces gehad hadden, tot industrieel werk te bewegen. Uit deze propaganda ontstond wat men later zou noemen „de grote illusie”, het in brede lagen van de bevolking vestigen van de overtuiging, dat ieder mens recht had om wanneer hij werkte, deel te hebben in al de voordelen die de moderne productietechniek aan de mensheid kon brengen.

Na de eerste wereldoorlog was men, mede onder invloed van de doorwerking van de Russische revolutie, gedwongen deze illusie waar te maken. De arbeidsduur werd verkort en de lonen op een zodanig peil gebracht, dat een heel stuk verbruik, dat tot dusverre slechts het voorrecht der rijken was geweest, voor brede lagen van de bevolking toegankelijk werd. Het door de oorlog sterk uitgezette productieapparaat had veel koloniale afzetmarkten verloren en richtte zich op het binnenlands verbruik. De oorlogsverliezen waren door inflatie bemanteld. Voor brede lagen was er een snelle overgang van „zijn” naar „welzijn”.

De ineenstorting van de dertiger jaren toonde op dramatische wijze, dat deze snelle lotsverbetering niet zo gemakkelijk te handhaven was, als men gedacht had. Maar ondanks de, vooral morele, ellende van de werkeloosheid, bleef het bereikte ruimere levensniveau als een algemeen gevoeld „recht” bestaan.

Het was uitgangspunt voor de overheid in de tweede wereldoorlog. Maar de tweede oorlogsinspanning maakte een aanvulling van de „grote illusie” nodig. Men moest het gevoel van onveiligheid, dat uit de dertiger jaren was overgebleven, opheffen door een nieuwe belofte, nl. die van de bestaanszekerheid. In de totale besteding van het nationale inkomen moest voortaan voorrang worden gegeven aan het voorkomen van een herhaling van de vorige crisis.

Zo leven wij tegenwoordig in wat men „de welvaartsstaat” is gaan noemen, een samenleving, waarin iedereen die zijn bijdrage levert tot enigerlei productie, de zekerheid verlangt, dat hij voorgoed het spook van honger en pauperisme buiten de deur kan houden en boven het strikt nodige een inkomensdeel verkrijgt, waarover hij naar vrije keuze kan beschikken. Daarmee was voor miljoenen mensen het vraagstuk van de verbruiksverantwoordelijkheid aan de orde gesteld in een vorm, die zij vroeger nooit hadden gekend.

Maar ook in het leven der deftigen had de eerste wereldoorlog geheel nieuwe vraagstukken naar voren gebracht.

Het 19e eeuwse standpunt, dat winstmogelijkheid een voldoende aansporing was, om vrij initiatief tot het vervullen van alle maatschappelijke behoeften teweeg te bren-

gen, moest voor een goed deel worden verlaten. Er moest snel veel gedaan worden, waaraan niet verdiend kon worden. Allerlei diensten en producties die niet uit het vrije initiatief konden worden verkregen, werden overheidsbedrijf, of met steun en leiding van de overheid tot stand gebracht. Het ingrijpen van de overheid op allerlei gebieden verzwakte het sociale verantwoordelijkheidsgevoel van hen, die zich tot dusverre drager van de productie hadden gevoeld.

Bovendien noopten de oorlogsuitgaven tot het heffen van zodanige belastingen, dat de oude vorm van zorgen voor de toekomst door kapitaalvorming vrijwel onmogelijk werd. De na de oorlog intredende geldinflatie betekende bovendien een onmetelijk bezitsverlies voor de groep der welgestelden. Dit alles vormde een diepe aantasting van de levensstijl die voor de oorlog voor welgestelden gebruikelijk was. Naast deze economische factoren waren er sociaal-psychologische werkingen van de oorlog, die het vroeger zo strak geregeld leven der deftigen van binnen uit in beroering brachten.

Een reeks generaties van jongeren hadden in de gruwelijke loopgravenoorlog jarenlang geleefd in de handhaving van het naakte bestaan. De dagelijkse gemeenschap met mensen uit allerlei kringen van de maatschappij had ieder standsbesef ondermijnd. De na-oorlogse generatie ontwikkelde een sterke afkeer tegen de gedragscode der deftigen en verwierpen alle gebruiksgewoonten die op standsvertoon gericht waren. Velen uit deze generatie vonden trouwens ook niet meer de plaats terug, die onder vroegere verhoudingen voor hen zou zijn opengehouden in het economische leven. Zij wendden zich tot de vele nieuwe bestaansmogelijkheden buiten het ondernemersdom, in de snelle uitbouw van onderwijs en sociale verzorging en door de nieuwe ontwikkeling op industrieel gebied ontstaan.

De tweede wereldoorlog versterkte al deze werkingen. In onze samenleving van vandaag heeft het begrip van deftigheid uit de 19e eeuw zijn stijlvormende werking op het verbruikspatroon verloren, zonder dat er daarvoor een nieuwe gebruiksstijl in de plaats is gekomen.

Intussen heeft de technische ontwikkeling der productie tal van nieuwe mogelijkheden geschapen waarvoor bij ons allen afzet gevonden moet worden. Wij zijn het voorwerp geworden van een eigenaardige concurrentiestrijd. Daarbij is er niet meer de door de oude liberalen geziene wedstrijd tussen fabrikanten van eenzelfde artikel in het steeds goedkoper en beter produceren daarvan, met een volgens de liberale theorie, automatische voorkeur voor wie het beste slaagt.

Er wordt buiten ons om, maar met ons als lijdend voorwerp, door de meest uiteenlopende industriën gevochten om een plaats in ons uitgavenbudget. Wij leven in het onbehagelijke gevoel, dat bij elke uitgave er mensen zijn, die, hetzij via onze krant of over de radio of televisie, of op andere wijze, ons proberen te overtuigen, dat we het bestede geld eigenlijk aan iets anders hadden moeten uitgeven. Wij hebben daartegenover behoefte aan een richtlijn om vanuit ons eigen leven een keus te doen, die wij

voor onszelf kunnen rechtvaardigen. Wij zoeken naar een ethiek van het gebruik, zoals wij in de afgelopen eeuw met moeite een ethiek van de menselijke arbeid hebben opgebouwd.

Onze arbeidsethiek berust op moeilijk verworven inzicht in de betekenis van de arbeid voor de mens, die hem uitoefent. Wij weten langzamerhand, dat de arbeid niet alleen een middel is om aan geld te komen. Wij moeten in arbeid bepaalde, in onze menselijke natuur gelegen, ontplooiingsverlangens kunnen bevredigen. Bij het richten van ons verbruik, zullen wij de betekenis van dit verbruik moeten betrekken op de wetmatigheden van ons mens-zijn. In het begin van de 19e eeuw ontdekte men de wet van het behoud van de stof. In het midden van die eeuw werd als richtsnoer voor de natuurwetenschap de wet van het behoud van het arbeidsvermogen gevonden. De eerste helft van de 20ste eeuw bracht de van de mens uit afgeleide theorie van de waarde van de menselijke arbeid. Het is tijd dat wij gaan zoeken naar een uit ons mens-zijn afgeleide theorie van het wezen van het verbruik.

Men kan dan stellen, dat de mens zich inspanning getroost omdat hij meent door die inspanning gelukkiger te worden. Zolang de mens zich voor zichzelf inspannt, is er een natuurlijk verband tussen zijn inspanning en de hem eigen geluksvoorstelling. Arbeidsverdeling maakt het vraagstuk ingewikkeld, omdat nu de inspanning van de een, dienstig gemaakt moet worden aan het geluksgevoel van de ander.

Het is nodig dat er een aanvaardbare verhouding bestaat tussen het verbruikte product van inspanning en het daaruit verkregen geluksgevoel. Men zou kunnen spreken van een wet van het behoud van geluksgevoel.

Uit deze wet zijn een aantal praktische aanwijzingen af te leiden.

In de eerste plaats verbreekt deze wet het in onze maatschappij nog te veel als vanzelfsprekend beschouwde verband tussen koopkracht en verbruiksrecht. De man die geen tijd en geen lust tot lezen heeft, kan wel geld hebben om boeken te kopen, maar dit geeft hem in deze wijze van beschouwen nog geen recht om een boekenkast met ongelezen boeken te vullen. Voor spijs en drank hoort het vermogen tot proeven en waarderen, en niet de geldbuidel, de grens van het gebruik te bepalen. Wie uit snobisme een schim van oud-burgerlijke of oud-aristocratische deftigheid najaagt en aldus komt tot het bouwen van een huis, waarin hij zich niet thuisvoelt, heeft het verband tussen inspanning en geluksbelevens deerlijk verbroken.

De wet van het doelmatige gebruik werkt ook omgekeerd. Geen geluksbelevens behoeft voor ons te duur te zijn, mits wij bereid zijn de plaats voor deze belevens in ons budget te zoeken. Dit geldt bv. voor de kunst. Honderd jaar geleden kon er in een arbeidsbudget geen sprake zijn van de aanschaf van een schilderstuk. Op het ogenblik koopt een arbeider op afbetaling een televisietoestel voor een prijs, waaruit hij gemakkelijk aan twee jonge kunstenaars gelegenheid zou kunnen bieden om iets moois te scheppen.

Wanneer wij in onze samenleving het besef konden doen doordringen dat instandhouding van het zoeken naar het schone ons aller plicht is, zou er geen enkele reden zijn, waarom niet tienduizenden goede schilderijen de wanden van onze arbeiderswoningen zouden versieren. Tevens zouden dan schilderstukken niet de prijs hoeven op te brengen die nu zelfs een jong schilder daarvoor moet vragen. Het uitoefenen van schilder talent zou basis van redelijk menselijk bestaan zijn en waarschijnlijk een eind maken aan allerlei onverkwikkelijkheden om bij op sensatie beluste rijken in het gevele te komen.

In de tweede plaats zou besef van de wet van het behoud van het menselijk geluk de jacht naar geldbezit belangrijk kunnen verminderen. Wanneer het duidelijk werd, dat niet het bezit van de koopsom, maar de mogelijkheid in onszelf tot geluksbelevens, beslissend behoort te zijn voor aanschaf, zouden wij misschien beter nadenken over de grenzen die door onze eigen persoonlijkheid worden gesteld aan onze mogelijkheid tot belevens.

De welvaartsstaat heeft aan het geldverzamelen met het oog op macht of verzorging van een nageslacht, zijn betekenis ontnomen. Wanneer wij besef zouden krijgen van onze beperktheid als verbruiker, zou onze inheligheid aan koopkracht misschien belangrijk verminderen.

Het is in het kader van deze korte bespreking niet mogelijk uitvoerig aan te geven wat elk van ons zou kunnen doen om tot een hogere opvatting omtrent verbruik te komen.

Er zij slechts op gewezen, dat het vraagstuk van de inkomensbesteding in onze samenleving niet door verkopende firma's en hun reclame-adviseurs beantwoord kan worden.

Inkomensbesteding is tenslotte de uitdrukking van onze steeds vergroeiende levensstijl.

Er is vrije, veelzijdige gedachtenwisseling nodig om scheeffrekken van die levensstijl te voorkomen. Onze verenigingen van huisvrouwen, coöperaties en sociale groepen van allerlei aard, zouden nog meer dan reeds geschiedt, aan de verbruiksverantwoordelijkheid een eerste plaats in hun overdenkingen dienen te geven.

Ook de overheid zal moeten zien dat haar maatregelen, vooral op belastinggebied, bevorderend of belemmerend op het gevoel van verbruiksverantwoordelijkheid kunnen werken.

De vraag rijst, of de overgang van indirecte naar hoge directe belastingen, duidelijk noodzakelijk in het begin van de eeuw, nog past in het kader van de welvaartsstaat. De loonbelasting is een afdracht aan de staat, waarvan de loontrekkende zich nauwelijks meer bewust is. Met het ingehouden geld doet de staat allerlei dingen die schijnbaar „voor niets” verstrekt worden. Aldus ontstaat door Ortega y Gasset al genoemde gevaar, dat de gemiddelde mens wel in en van de samenleving wil leven, maar tot bewuste instandhouding van die samenleving steeds minder in staat is.

Ir. ERNST HIJMANS.

VERLOREN KANSSEN

Wij komen vaak mensen tegen, die klagen, dat ze hun kans gemist hebben in het leven. Hun leven, zeggen ze, had zoveel anders kunnen wezen, als het hun maar niet altijd zo tegen gezeten had, of ook wel: als dat of dat hun maar niet was overkomen, als ze die tegenslag maar niet hadden gehad of dat onrecht hun maar niet was aangedaan.

Nu zal het wel nooit helemaal waar zijn, dat al hun mislukkingen het gevolg zijn geweest van die ene tegenslag, het is veeleer zo: ze hebben op een ogenblik die klap gekregen en hebben die nooit goed kunnen verwerken, ze botsen daar nog steeds tegenop, de rancune daarover is altijd blijven zitten, en nu schrijven ze iedere nieuwe tegenslag daaraan toe en zo voegt zich steeds weer nieuwe wrevel bij dat oude zeer en groeit er mee samen tot een wrok tegen het hele leven.

Zo gaat het vaak en wij moeten ook oppassen, dat grote en kleine tegenvallers in het leven met elkaar ons ten slotte niet tot gedesillusioneerde mensen maken. Want er zijn voortdurend kansen, die we missen, verwachtingen die niet uitkomen, plannen, die in duigen vallen. Als het niet om al te grote dingen gaat, komen we daar wel overheen, er is meestal meteen wel weer wat anders, waarnaar we uitzien, en we vergeten onze teleurstelling wel. Alleen een beetje sceptisch tegenover het leven worden we geleidelijk wel. We geloven niet zo gemakkelijk meer in de kansen, die het ons lijkt te geven, en zijn er niet zo gauw blij mee, we wachten liever eerst maar eens af wat het leven werkelijk brengen zal.

Maar moeilijker wordt het, wanneer teleurstellingen dieper in het leven insnijden: een man in een bedrijf heeft jarenlang uitgezien naar een promotie, maar als het de tijd ervoor is, wordt hij gepasseerd en is zijn kans op een verdere mooie carrière tegelijk helemaal verkeken; twee mensen zijn gelukkig met elkaar en met hun gezin en verwachten nog zo veel van de toekomst en ineens, door een nóóit verwachte ontrouw bijvoorbeeld, stort heel die toekomst in elkaar.

Als iemand zulke teleurstellingen te verwerken heeft gekregen, is het geen wonder dat hij zegt: „Het had zoveel anders kunnen zijn, als het leven maar anders voor me was gelopen”, of: „Als ik het maar anders gedaan had”, of ook (en zo gaat het eigenlijk meestal), dat hij in zijn opstandigheid nu eens het een en dan weer het andere zegt. Dat is zo vreemd niet, want wat er in het

leven gebeurt heeft altijd die twee kanten: het is enerzijds iets dat ons overkomt, ons lot, een situatie, waarin het leven ons plaatst, en aan die andere kant is het onze reactie op die situatie, dus onze daad. Als het helemaal iets schijnt te zijn dat ons overkomt, dan hangt er toch nog zo veel af van de wijze, waarop wij het aanvaarden, en als het helemaal onze daad lijkt te wezen, doen we die toch altijd in een situatie, waarin het leven ons eerst gezet heeft. Een scherpe grens is hier eigenlijk nooit te trekken, maar dat wij zo vaak wel voelen dat het niet zonder onze schuld was, dat geluk ons ontging, dat wij veel kansen hebben laten verloren gaan, dat is altijd de bitterste teleurstelling, die ons het meest pessimistisch maakt.

Om geen verbitterde mensen te worden, is het nodig, dat we met onze verloren kansen in het reine komen. Maar hoe komen wij er mee in het reine? Niet, geloof ik, doordat we proberen ons verlies weg te praten en onszelf te troosten door bijvoorbeeld te redeneren: was die kans, waar ik zo op hoopte, wel echt een kans voor me, misschien is het juist wel goed geweest dat hij me ontgaan is; ook niet door — zoals gelovige mensen wel doen — terstond te zeggen: we moeten vertrouwen dat alles meewerkt ten goede, of, zoals iemand eens heeft geschreven: „Wij worden rijk door onze wensen, die niet in vervulling gaan”. Dat is mooi gezegd en het blijkt zeker ook meer dan eens waar te zijn: als we onze teleurstellingen goed weten te verwerken, kunnen we daardoor rijpere en verrijkte mensen worden, maar dan moeten we ook eerst ons verlies goed doorleefd hebben en er mee in het reine zijn gekomen. Dan, maar ook dan pas, mogen we spreken van meewerken ten goede. Als we daar meteen maar mee beginnen, is het veelal niet anders dan, wat we noemen „escapisme”. Het Engelse „to escape” wil zeggen: ontsnappen, wegglijpen. Mensen proberen vaak door dat zeggen „alles werkt mee ten goede” aan de echte confrontatie met hun tegenslag te ontkomen. Een tegenslag komt in ons leven, we moeten die in het gezicht zien en er mee afrekenen, maar inplaats van dat te doen, zeggen zij: „Het verlies zal blijken eigenlijk winst te zijn”, en zo glijpen zij meteen weg, ze zijn ineens van het hele probleem af.

Neen, we hebben door al die wensen, die niet in vervulling gingen, al zoveel geluk verspeeld, we hebben al zoveel gehoopt en niet gekregen, en vooral we hebben al zo-

aan onze abonne's

Wij hebben gemeend U de door het Humanistisch Verbond verzorgde uitzendingen voor de microfoon van „Radio Nederland Wereldomroep” niet te mogen onthouden. Met de rede van Dr. J. P. van Praag, voorzitter van het Humanistisch Verbond, op 31 juli l.l. wordt hiermede een aanvang gemaakt.

Wij hopen, dat wij U hiermede een genoegen doen. Mocht U dit inderdaad op prijs stellen, dan kunt U dit niet beter tot uitdrukking brengen, dan door het winnen van een nieuw abonne.

Zij die zich thans abonneren kunnen dit doen door f 1,05 te storten op postrekening 58 van de Humanistische Luisterkring. Deze betaling geldt voor het 4e kwartaal 1960. Men ontvangt dan alle nummers t/m 30 september gratis.

Als omschrijving te vermelden: „Nieuw Abonné”.

Bij voorbaat onze hartelijke dank.

een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 7 augustus 1960

veel aan ons leven bedorven, we kunnen dat geen winst, doch alleen maar schade noemen. En daar is meestal ook niets meer aan te doen.

Dat moeten we juist goed zien, dat een verloren kans ook verloren is in deze zin, dat het een kans is, die er wás, maar die er niet meer is, die voorgoed weg is. Dat is het bezwaar van al dat zeggen „het had zoveel anders kunnen zijn, als maar...” en het dromen ervan hoe het had kunnen zijn. Eigenlijk is dat steeds weer een poging om op het verleden terug te komen, het vast te houden, het verleden eigenlijk geen verleden willen laten worden; het is een mistroostig spelen met kansen, die er niet meer zijn, alsof ze er nog wel waren. Natuurlijk, we moeten niet te gauw toegeven, dat een kans niet meer bestaat, misschien dat door opnieuw en volledig ons in te zetten we toch nog zouden kunnen bereiken wat we hopen, maar als het duidelijk is dat de kans ons werkelijk is ontgaan, dan moeten wij dat accepteren, „accepteren” niet in deze zin, dat wij er mee verzoend zijn (daar zijn we misschien nog helemaal niet aan toe), maar wij moeten een verloren kans afschrijven, ons ervan doordringen, dat er niets meer aan te veranderen is. Of wij er vrede mee hebben of niet, verloren kansen zijn voorbij.

Maar dan moeten wij ook, en dat is de hoofdzaak, niet langer steeds erbij blijven stilstaan, we moeten niet blijven zien naar de kansen, die het leven ons ontnomen heeft, maar ons met onze hele ziel richten op de kansen, die het ons gelaten heeft, en de nieuwe, die het ons steeds weer geeft. Zoals een sterk mens, als hij een groot verlies heeft geleden, daarover wel diep in rouw is, maar weer verder kan, wanneer hij bedenkt, dat hem nog zoveel liefs gelaten is en dat hij daarvoor leven moet, zo moeten wij ook, als veel in het leven mislukt is, niet bij de pakken gaan neerzitten, maar denken aan de kansen, die er nog zijn, en die het leven toch weer de moeite waard maken.

Het leven moge ons één kans of veel kansen ontnomen hebben, het heeft ons nog zoveel andere gelaten; één werk mag ons mislukt zijn, er is nog zoveel in de wereld te doen, één liefde mag ons ontzegd blijven, de wereld heeft aan alle kanten nog zoveel liefde en hulp en toewijding nodig, één vreugde mag in het leven voor ons voortaan onbereikbaar wezen, er blijft nog zoveel over om te bewonderen, te genieten en om blij mee te zijn.

En de toekomst bergt niet te vermoeden mogelijkheden. Ook onze toekomst, want wij staan niet voor de toekomst in het algemeen als een onbeperkte wijde van mogelijkheden, maar wij staan elk voor onze eigen toekomst, die anders en wijder of onbeperk-

ter is dan die van een ander. De een heeft nog een hele toekomst voor zich, er kan van alles nog gebeuren, een ander heeft nog maar veel beperkte kansen.

Voor ieder worden de kansen hoe langer hoe beperkter, op tweeërlei manier: in de eerste plaats doordat naar mate de tijd voorbij gaat een al groter stuk van ons leven geen toekomst meer is, maar verleden is geworden, en de toekomst alleen is plastisch, vormbaar, het verleden is vastgelegd, daar bestaan geen kansen meer dat iets misschien gebeuren zal, in het verleden is iets gebeurd of het is niet gebeurd.

In de tweede plaats worden onze kansen minder, omdat door wat er in het verleden al gebeurd is en we al gedaan hebben er voor een deel ook al beslist is over wat in de toekomst nog kan gebeuren. Als wij midden in het leven staan of al niet meer er midden in, is al heel wat van onze toekomst vastgelegd, we kunnen alle kanten niet meer uit, er zijn al heel wat dingen, waar wij niet meer op behoeven te rekenen.

Maar ook zó is onze toekomst voldoende plastisch gebleven en bevat zij meer kansen dan wij kunnen vermoeden, als wij maar voldoende levende mensen zijn gebleven om ze aan te grijpen.

Het leven geeft ons de verloren kansen niet terug, maar het geeft ons wel steeds nieuwe, daarom kan niemand zeggen, dat al zijn kansen verspeeld zijn. Al zou hij het kunnen zeggen van alle kansen die hij heeft gehad, van de mogelijkheden, die nog voor hem liggen, weet hij niet.

Bovendien: de eigenlijke kans in het leven blijft altijd. Want wat is die? Kans waarop? Op de velerlei dingen waar wij vaak op speculeren, succes, het goed hebben en dergelijke? Och, die dingen worden in het leven zo grillig en willekeurig verdeeld, dat de kans erop niet veel anders is dan een kans op een prijs in een loterij en niet ieder kan een grote prijs trekken.

De eigenlijke kans in het leven is niet de kans op allerlei, maar op één ding, op dat wat wij winnen kunnen, als we het leven waardig leven en menselijk in de hoogste zin, en dat wij niet nader kunnen benoemen dan als „het menselijk geluk”.

Maar dat is altijd en in ieder leven te vinden, want waardig en menselijk kan ieder leven geleefd worden, ook een leven, dat al gehavend is en waar al veel van voorbij is. We kunnen ook onze verloren kansen op een waardige wijze aanvaarden.

Op deze manier alleen kunnen we, geloof ik, met onze verloren kansen in het reine komen, dat wij, hoeveel wij ook al verspeeld en verkorven hebben, aangrijpen wat het leven ons aan kansen heeft gelaten, dan zullen we niet tobben over oude mislukkingen, maar blij zijn met de mogelijkheden, waarmee iedere nieuwe dag, ook deze dag, ons tegemoet treedt.

Dr. H. JANSSEN.

lezingen voor de radio

- zo. 14 aug. VARA 9.45 uur Chr. Hennekes: „Zo varen de scheepjes voorbij”.
- zo. 21 aug. VARA 9.45 uur W. Holtland: „Want de goden zijn afgunstig”.
- zo. 28 aug. VARA 9.45 uur W. C. Koppenberg: „De Status-zoekers”.
- zo. 4 sept. VARA 9.45 uur Dr. W. Kraak: „Niet actueel?”